

E-bogen og bibliotekernes formidling

Af Esben Fjord

E-bogen eller den elektroniske bog står overfor sit endelig gennembrud som mediebearer for tekster og det er derfor vigtigt at bibliotekerne i Danmark begynder at forholde sig til fænomenet.

De første danske folkebiblioteker er allerede begyndt at udlåne e-bøger. Hovedbiblioteket i Århus startede som det første i begyndelsen af november 2000 og København fulgte efter en uges tid senere. Desuden er der startet et projekt mellem bibliotekerne i Århus Amt om formidling af e-bøger. Der er oprettet et websted på adressen <http://www.eteket.dk>.

I denne artikel vil jeg forsøge at besvare - eller snarere komme med nogle bud på, hvordan e-bogen vil komme til at påvirke den måde bibliotekerne formidler litteratur og andre materialer på i fremtiden, og på hvilke konsekvenser det kan få på bibliotekerne og specielt den måde, de arbejder på. Artiklen vil tage udgangspunkt i en definition af hvad en e-bog er og en definition af de forskellige typer af e-bøger, der findes. Hvad er fordelene og ulemperne ved e-bogs mediet? Og hvilke fremtidige udviklingstendenser og muligheder vil der opstå?

Hvad er en e-bog - Et forsøg på en definition

Der findes efterhånden mange forskellige opfattelser af, hvad en e-bog egentlig er. Er det en

maskine/apparat, man kan læse bøger på? Er det bøger, der kan læses på en computer vha. specielt udviklede programmer, eller er det noget helt nyt, der blander mange forskellige medier som lyd, billeder og film sammen? I den øjeblikkelige debat er der tendens til at blande tingene sammen og kalde alt, der er digitaliseret og gjort tilgængelig på nettet for e-bøger. Det er derfor på sin plads at skabe lidt orden i kaos og få sat begreberne på plads.

Den helt korte definition af en e-bog kunne være: *“En hvilken som helst tekst af en vis længde eller substans, der findes i et digitaliseret format, er en e-bog. Læsningen af en e-bog sker vha. en maskine/et apparat, der kan håndtere disse digitale formater.”* Denne definition er selvfølgelig mangelfuld, men giver alligevel en god indikation af, hvor mangfoldig e-bogs begrebet efterhånden er blevet.

Hvilke typer er der i dag

Ifølge John Hubbard *Books of the Future* er de to vigtigste typer af e-bøger ‘web books’ og ‘palm books’.

‘Web books’ er elektroniske tekster, der er tilgængelige via World Wide Web. Der kræves en eller anden form for forbindelse til Internet - typisk en computer. Teksterne skal med andre ord læses via Internet enten direkte eller vha. specielt udvikle-

de programmer. Der findes både gratis ressourcer og ressourcer baseret på kommercielle vilkår.

'Project Gutenberg' (<http://promo.net/pg/>) er et eksempel på en gratis ressource. Det er en samling af public domain tekster, der ikke er omfattet af copyright bestemmelser, typisk ældre tekster som klassikere mv.

Der er på det seneste også opstået en række ressourcer, der er baseret på kommercielle vilkår. Disse ressourcer fungerer typisk vha. specielt udviklede programmer, der skal installeres på en computer, og fungerer på en sådan måde, at man udelukkende kan købe og læse teksterne direkte på sin computer.

Et eksempel på denne type af web books er Netlibrary (<http://www.netlibrary.com/>), der har specialiseret sig i salg af e-bøger til biblioteker.

Den anden type af e-bøger er 'palm books'. De er karakteriseret ved, at teksterne læses via en specielt udviklet håndholdt læseenhed. 'Palm books' fungerer ved, at man via nettet henter tekster og putter dem ind på disse læseenheder. Der findes i dag forskellige typer af disse læseenheder, den mest fremherskende er Rocket eBook (nu Gemstar eBook - <http://www.ebook-gemstar.com/>).

Der udvikles mange andre typer af teknologier, der går under betegnelsen e-bøger. Heraf kan bl.a. nævnes eInk eller elektronisk blæk/papir og print-on-demand.

Fordele og muligheder ved e-bogs mediet

Selvom e-bøger er et nyt medie, bliver de ofte sammenlignet med traditionelle trykte bøger. En sådan sammenligning giver ikke altid mening, men er et naturligt udgangspunkt, når man skal vurdere fordele og ulemper ved et sådant nyt medie.

En af de største fordele ved e-bogs mediet er det digitale format, der giver en række muligheder for strukturering og præsentation af tekster, som en traditionel trykt tekst ikke kan. For det første er publiceringen af en e-bog fundamentalt anderledes, end vi ellers er vant til. I princippet kan en hvilken som helst tekst skrevet af en hvilken som

helst person udgives når som helst via Internet. Den kan læses i samme øjeblik, den er publiceret fra et hvilket som helst sted i verden uden fare for beskadigelse eller slid på det oprindelige materiale. Adgangen til e-bøger er med andre ord uafhængig af tid og sted, og e-bøgernes virtuelle natur gør det muligt at integrere dem i mange forskellige sammenhænge via linking og hypertekster, integration i søgbare databaser (f.eks. bibliotekskataloger) mv.

En anden fordel ved e-bøger - frem for traditionelle bøger - er de økonomiske. I kraft af den enklere publicerings- og distributionsform som beskrevet ovenfor vil udgifter til produktion af e-bøgerne kunne minimeres betydeligt, da der ikke er udgifter til trykning, indbinding og distribution af den fysiske bog og andre udgifter, der traditionelt kan være de største forhindringer for den traditionelle bog.

Endelig åbner det digitale format op for en lang række nye muligheder for måden, man bruger og læser en tekst på, som ellers ikke er mulig.

En e-bog er ikke nødvendigvis en eksakt størrelse, der ikke kan ændres, når først den er udgivet. Derfor er det muligt at tilpasse og værdiberegne e-bøger efter den enkelte brugers behov og lyster på flere forskellige måder. Da distributionen af e-bøger er så relativt problemløs som ovenfor beskrevet, er det nemt at opdatere dem hver gang, der kommer nye udgaver, således at man altid vil kunne have den seneste nye udgave af sin tekst uden at skulle ud og købe en ny hardcopy udgave.

E-bogs formatet åbner op for en række nye navigationsfunktioner, der kan gøre det lettere at finde rundt i teksten. Det kan være søgefunktioner, der kan gennemsøge en tekst for bestemte ord eller vendinger, bogmærke-funktion, der kan gøre det nemmere at finde tilbage til bestemte afsnit i teksten, en note funktion, hvor brugeren kan tilføje personlige noter/kommentarer til teksten, mv.

En anden funktionel fordel, som e-bogen har frem for den traditionelle bog, er muligheden for at have flere forskellige tekster tilknyttet til samme læserenhed. I princippet er en e-bogs læser en lille computer, der har en vis størrelse målt i bits. Der-

for vil det være muligt at opbevare flere tekster i den samme enhed afhængig af hukommelsens størrelse. I princippet betyder dette, at man på en enkelt læseenhed vil kunne have større samlinger af tekster indekseret ud fra emner og dermed vil kunne opbygge sit eget personlige bibliotek af e-bøger.

Det tredje aspekt, hvor e-bogen har nogle umiddelbare fordele, er ordbogs- eller opslagsfunktionen, hvor man via markering af ord i teksten umiddelbart kan lave opslag i eksempelvis en ordbog eller leksikon. Herved slipper man for at skulle have en ordbog liggende ved siden af, hvis man læser en fremmedsproget tekst, men vil kunne slå ord op direkte fra teksten. Denne opslagsfunktion kunne meget vel udnyttes til andre former for opslag i for eksempel leksika eller andet. I fremtiden kunne man forestille sig, at denne mulighed blev udvidet til en slags interaktiv referencefunktion, hvor man kunne lave henvisninger til eksterne kilder eller andet, der havde forbindelse med ens tekst for på denne måde at værdibere sin tekst og tilpasse den efter ens eget hoved og dermed skabe nye tekster (eller snarere hypertekster), der passede til ens egne behov.

Endelig er der en række mere grænseflade relaterede funktioner ved en e-bog. Muligheden for at skifte størrelse på skriften så den passede til ens behov. Muligheden for at indstille baggrundsbelysningen afhængig af, hvor man skulle læse (eks. under dynen) og måske senere muligheden for at få læst teksten op eller tilknyttet billeder, lyde og filmklip mv.

Ulemper ved og forhindringer for e-bogs mediet

Når det kommer til ulemperne for en e-bog, kan de opdeles i 3 dele. For det første ulemper forbundet med den øjeblikkelige teknologi til håndtering af e-bøger. For det andet situationen på det kommercielle e-bogs marked, og endelig brugernes traditionelle opfattelse af, hvordan bøger skal læses og behandles.

E-bogs teknologien er i dag på et meget tidligt stade. Hvis man ser på, hvad e-bogs læsere kan nu (gælder såvel web- som palmbooks), er der meget, der skal forbedres for at man vil kunne snakke om et seriøst alternativ til den traditionelle bog.

Med dagens teknologi har det at læse på en computerskærm eller en e-bogs læser stadig ikke samme høje kvalitet som en traditionel bog. Opløsningen på en skærm er stadig dårligere end på det trykte medie, hvilket for de fleste brugere kan medføre, at man ikke på samme måde kan koncentrere sig gennem længere tid. Alt tyder dog på, at teknologien vil blive bedre med tiden og i fremtiden vil kunne fjerne denne betydelige forhindring for e-bogen.

Der er for tiden for lidt gennemskuelighed og fleksibilitet omkring e-bogs formater. De forskellige e-bogs firmaer forsøger alle at opfinde deres egne digitale formater til understøttelse af e-bøger, og det betyder, at man skal have netop deres produkter for at kunne få det fulde udbytte af e-bøgerne. Der bør ikke være denne teknologiske forhindring for e-bøgerne, da indholdet bør være uafhængigt af teknologien og ikke omvendt. Det svarer lidt til, hvis der var flere forskellige måder at broadcaste tv-signaler på, så forbrugerne var nødt til at have flere forskellige tv-modtagere i stuen afhængigt af hvilket program, man ville se. I øjeblikket arbejdes der på at skabe et fælles e-bogs format igennem initiativet Open Ebook Forum (<http://www.openebook.com/>), og resultatet af dette initiativ kan meget vel få stor indflydelse på e-bogens muligheder for succes i fremtiden.

Prisen på de nuværende e-bøger er for høj. Læserenhederne koster fra \$200-\$700 og det er for meget, hvis de skal slå igennem som et forbrugsgode for den gennemsnitlige forbruger af bøger. Desuden er priserne på de enkelte e-bogs titler også stadig for høj i forhold til den trykte udgave. Selvom e-bogen ofte er billigere (ca. 10%) i forhold til den trykte udgave, er dette ikke nok til, at køberne kan se den store økonomiske fordel ved at vælge e-bogen frem for den traditionelle bog. Derfor er det nødvendigt, at såvel hardwarefabrikanterne, der fremstiller læserenhederne som forlagene og andre udbydere af tekster, enten sætter priserne ned eller finder på modeller, der kan gøre det attraktivt at købe en e-bog.

Udbudet af tilgængelige e-bogs titler er for begrænset. Det er langt fra alle bøger, der er tilgængelige som e-bog, og forbrugeren kan med rette

sige, at der er for få titler til, at deres dyre investering i en læserenhed kan betale sig. Mange forlag og andre informationsleverandører er stadig meget usikre omkring sikkerheden af e-bøgerne og dermed muligheden for at opretholde copyrighten og dermed det indtjeningsgrundlag som altid er altafgørende for branchen. Antallet og kvaliteten af udbudet af e-bøger i fremtiden vil derfor i høj grad være afhængig af, at der findes en løsning på copyright problematikken. Der vil givetvis være brug for andre måder at opfatte copyright på. I dag er det sådan, at man har retten til at distribuere et værk i dets oprindelige form og indhold, men med e-bogens og andre digitale mediers fremkomst vil dette udgangspunkt måske ikke give så meget mening i fremtiden.

Endelig har e-bogen den ulempe, at den ikke er rummelig eller fysisk som en traditionel trykt bog. Man kan ikke bladere hurtigt igennem en e-bog eller få en fornemmelse af, hvor mange sider, der er tilbage at læse, da en e-bog ikke har sidetal. Det er med andre ord en anderledes oplevelse at læse i en e-bog, en oplevelse, hvor læserne ofte vil føle, at de ikke har kontrol med tekstens struktur og derfor måske kan miste overblikket. Derfor vil læsning af e-bøger kræve tilvænning af læseren til det nye medie, så man med tiden lærer at udnytte de funktioner, som en e-bog har (se ovenfor) til ens egen fordel og dermed kunne udnytte e-bogen bedst muligt.

Hvordan kan e-bogen bruges i formidlingen i fremtidens biblioteker?

For at bibliotekerne skal kunne udnytte e-bogs mediet i formidlingen af litteratur og andet materiale i fremtiden, er der en række forudsætninger, der skal arbejdes med. For det første skal e-bogs teknologien udvikles yderligere. Det gælder specielt forbedringer som bedre læsbarhed gennem udvikling af skærmteknologien og farveunderstøttelse, nemmere adgang til nettet gennem udvikling af trådløse netinterfaces, understøttelse af flere forskellige typer af medier og endelig bedre funktioner til redigering og værdiberigelse af informationerne direkte på e-bøgerne. Der skal være et større udbud af titler og en større gennemskuelighed af formater mv. Der skal findes løsninger, der kan gøre det nemmere at gennem-

skue copyright og endelig skal der udvikles værktøjer, der gør det nemt at producere egne titler til brug på en e-bogs læser.

I det følgende vil der blive beskrevet en række muligheder som bibliotekerne i deres daglige formidlingsopgaver kan bruge, hvis (eller snarere når) disse forudsætninger er opfyldt.

Nye former for markedsføring

Efterhånden er formidling af oplevelser blevet en vigtig del af bibliotekernes opgave. Der arrangeres udstillinger og andre arrangementer, der indgår som en naturlig del af det daglige virke på biblioteket. E-bogen kan bruges på forskellige måder i denne sammenhæng. F.eks. kan man tænke sig, at e-bogen bruges til at understøtte en udstilling i det fysiske bibliotek. E-bogen kunne understøtte en sådan udstilling ved at præsentere forskellige tekster med relation til udstillingens tema. Dette kunne være tekster med baggrundsmateriale, der belyste udstillingen yderligere mv. Udstillingen vil hermed kunne markedsføres på en ny måde, da den nu ikke længere kun er fysisk, men også kan tages med ud i byen og hermed skabe nye muligheder for eksponering og virke som appetitvækker for udstillingen på bibliotekerne.

Et andet område, hvor e-bogen bruges som markedsføring, kan være at bruge e-bogen som medie for forskellige multimedie spots, hvor bibliotekerne kan markedsføre forskellige nye tiltag og initiativer mv. Når e-bogen i fremtiden får mulighed for at understøtte flere forskellige medietyper, kan bibliotekerne producere multimedie e-bøger, der præsenterer biblioteket. F.eks. kan grafiske fremstillinger af bibliotekernes indretning med dertil hørende forklaringer på, hvad de enkelte rum indeholder og måske auditive forklaringer, kædet sammen via hyperlinks, lægges på nettet, så de kan downloades til folks e-bogs læsere, og herved vil bibliotekerne kunne markedsføre sig selv på en anderledes måde end de traditionelle virkemidler såsom pjecer, brochurer mv.

Man kan forestille sig, at der etableres services på bibliotekerne, hvor e-bogs brugere kan abonnere på nyhedsletter fra bibliotekerne. F.eks. nyhedsletter over indkøbte materialer, der svarer til de

interesseområder, som brugerne måtte have. Når e-bøgerne i fremtiden får direkte netadgang, vil det blive en smal sag at 'pushe' sådanne lister direkte til brugernes e-bøger og dermed give dem information om emner, der interesserer dem. Sådanne lister vil med fordel kunne værdisættes med anmeldelser og omtaler af listerne.

Personlig services og videndeling

Bibliotekerne kan også i fremtiden udnytte e-bogs mediet ved at give brugerne mulighed for at bestille deres personlige e-bogs profiler ud fra forskellige temaer. Det kan f.eks. være i forbindelse med løsning af en bestemt opgave, hvor brugerne har brug for forskellige materialer og kilder. Profilen kan herefter sammensættes i samarbejde med bibliotekerne og herved udnyttes den ekspertise, som bibliotekaren har for, hvad lånerne har brug for og hvilke kilder/materialer, der er tilgængelige. Når udvalget er parat, flettes det sammen, og der produceres en profil, der kan lægges i en e-bogs læser, som låneren vil få med hjem.

Udover fordelene ved, at lånerne får det materiale vedkommende har brug for, kan profilerne med fordel genbruges til andre lånere med tilsvarende behov, da det vil være nemt at tilpasse og tilrette profilen til andre brugere. Herved kan bibliotekerne opbygge samlinger af e-bogs profiler i forskellige emnegrupper og skabe en udvidet form for videndeling og erfaringsopsamling.

Forudsætningen for at en sådan service er praktisk gennemførlig er, at der er udviklet værktøjer, der gør det nemt at producere og tilrette sådanne profiler, da det ellers vil blive en flaskehals i processen og dermed fjerne incitamentet for personalet.

Der kan være mange andre temaer, som danner udgangspunkt for sådanne profiler. F.eks. kan der være mere generelle profiler med temaer, som har interesse for en større gruppe af lånerne. Det kunne være temaer, der handler om forskellige begivenheder, eksempelvis højtider som jul mv., folketingsvalg eller andet. Andre temaer kan være ferier, forretningsrejser el.lign., hvor profilerne komponeres med skønlitterære tekster, der specielt er relateret til feriedestinationen, de seneste rejseguider for området med hotelp priser, miniparlørs mv.

og interaktive kort, der gør det nemt at finde rundt.

Uafhængighed af tid og sted

E-bogens helt store potentiale er mediets digitale form. Når en tekst eller andet findes i digital form, er mulighederne for mangfoldiggørelse og dermed cirkulation uendelige. Dette kan få vidtrækkende konsekvenser for bibliotekernes primære formidlingsopgave: Udlånet af materialer.

Hvis man tilføjer e-bogs titler i bibliotekernes materialebaser, vil det give lånerne en mulighed for altid at få fat i det ønskede materiale enten som fysisk materiale eller som digital e-bog. Hvis materialet enten er udlånt, eller hvis lånerne skal bruge materialet her og nu, er e-bogs udgaven altid tilgængelig. Det er klart, at ovenstående scenarium langt fra er tilstede nu og ikke vil være det i de næste mange år. Der er stadig meget materiale, der ikke findes i digitaliseret form, og også spørgsmålet omkring copyright og regler for udlån af sådanne medier er uafklaret. Men på langt sigt vil udvalget af digitaliserede titler blive større og større og dermed give lånerne en kæmpe serviceforbedring i forhold til i dag.

Digitalisering af samlinger og indførelsen af e-bøger vil også give bibliotekerne mulighed for at forøge deres samlinger. Digitale materialer fylder ingenting, og der skal derfor ikke nødvendigvis kasseres materiale for at finde plads til nyt på hylderne.

Herved bliver bibliotekerne til institutioner, der via nettet eller gennem mobile apparater (som e-bogen) bliver uafhængige af tid og sted. Vi får med andre ord det døgnåbne bibliotek. Et andet perspektiv i denne forbindelse er det allestedsnærværende bibliotek. I fremtiden kan bibliotekerne flytte digitale filialer i form af informationsstandere ud på offentlige steder, hvor folk færdes. Hvorfor ikke biblioteksstandere i lufthavne eller på rutebilstationer eller for den sags skyld i supermarkedet, hvor folk har adgang til deres bibliotek og kan udnotere e-bøger direkte til deres e-bogs læsere? En sådan tanke vil også åbne for formidling af bibliotekerne på nye og anderledes måder, end vi ellers er vant til i dag.

Konklusion

E-bogen er kommet for at blive, og der er ingen tvivl om, at den også vil få indflydelse på, hvordan bibliotekerne kommer til at agere og formidle deres tilbud i fremtiden. De ovenfor beskrevne muligheder er kun eksempler på, hvordan den fremtidige e-bogs teknologi kan udvide bibliotekernes tilbud til borgerne, der er givetvis mange flere.

E-bogens rolle i bibliotekerne afhænger dog i høj grad af, hvordan teknologien kommer til at udvikle sig, og der er stadig mange problemer ved den nuværende teknologi, der skal løses, før man for alvor kan tro på e-bogen som et medie, der gør en forskel i forhold til nutidens biblioteker.

Internt på bibliotekerne er der også en række faktorer, der skal falde på plads. Der skal udvikles værktøjer, der gør biblioteksmedarbejderne i stand til nemt at udnytte teknologiens potentiale og skabe nye og værdiberigede tjenester for deres brugere. Desuden er der hele problematikken omkring copyright og nødvendigheden af, at der skabes gennemskuelighed i e-bogs formatet, og endelig skal udbudet af e-bøger være større.

Men på trods af disse problemer venter der bibliotekerne en spændende fremtid og udfordring med e-bogens fremkomst, og nu er det så op til bibliotekerne selv at tage denne udfordring til sig til gavn for deres brugere.

Litteratur

Susan B. Barnard: *Libraries and e-Books: Opportunities and Issues*. Future of Print Media Journal, Kent State University, commentary - april 27 1999. Kan hentes på <http://www.futureprint.kent.edu/articles/barnard01.htm>

Steve Coffman: *Building Earth's Largest Library: Driving into the Future*. Searcher, march 1999. Kan hentes via Findarticles.com på http://www.findarticles.com/cf_0/m0DPC/3_7/54058625/print.jhtml

Donald T. Hawkins: *Electronic Books - part 1 General Considerations and Issues*. Online, july 2000. Kan hentes via Findarticles.com på http://www.findarticles.com/cf_0/m0DPC/3_7/54058625/print.jhtml

Donald T. Hawkins: *Electronic Books - part 2 A Major Publishing Revolution*. Online, september 2000. Kan hentes via Findarticles.com på http://www.findarticles.com/cf_0/m1388/5_24/64719047/print.jhtml

John Hubbard: *Books of the Future*. Drexel University (paper), 2000. Kan hentes fra: <http://www.tk421.net/essays/ebooks.pdf>

Chris Rippel: *Can E-Books Improve Libraries? Concerns and Comments*. Udgivet via Triconference 2000 website may 27 2000 på <http://skyways.lib.ks.us/central/ebooks/concerns.html>